

Sajátosan magyar személyiségjegyek nevelői befolyásolása.

(Folytatás)*

Irtta: Boda István.

IV.

Egyetlen példán szemléltetni kívánom, hogy a mondott személyiségvizsgálatok hogyan bontakoztatják eléink vizsgálati személyeinknek a *fajta-típustól* is meghatározott lelki jellegzetességeit.

Arra a kérdésre: *Szeret-e másokkal együtt lenni?; szeret-e velük együtt is dolgozni, vagy inkább csak magában szeret lenni és szívesebben dolgozik egymagában?*, egy magyar származású diák — nevezzük A-nak — így felelt: „Nem, csak egy fiúval, a *barátommal*“. Érezzük ebből a válaszból, hogy e gyermek számára az emberek általában nem nagyon fontosak, csak egy fiút enged magához közel, a barátját. Érdekes e barátjához kapcsolódó, mély érzelmi kapcsolatának *nyomatékosított* hangsúlyozása is: a „barátom“ szót kis. személyünk alá is húzza.¹ Összehasonlításként közlöm A egy iskolatársának, egy *másfajtajú* diáknak — nevezzük B-nek — ugyane kérdésre adott válaszát: „Igen, szeretek együttlenni és együtt dolgozni is másokkal“. Ez a válasz az emberekkel általában (—egyelőre nem tudjuk, milyen okokból és céllal—) szorosabb kapcsolatokat fenntartó gyermeknek felelete.

Arra a kérdésre: *Hogyan szokott gyakrabban és szívesebben cselekedni: ügy-e, ahogy éppen jön, egy hirtelen ötlet, gondolat, impulzus, érzés hatására, vagy hosszas és gondos megfontolás után?*, A így felelt: „*Hirtelenül*“. B válasza: „Jobban szeretek ösztönyszerűen cselekedni, de ezért haragszom magamra...“. Míg A válasza ezúttal is jellegzetes rövid-tömör formában, a kis. személyünknek természetesen megfelelő *spontánságot* juttatja kifejezésre, B — akinek válasza, első részében nem fejezi ki pontosan a fajta *átlagos* beállítódását — *haragszik magára* ösztönös-agresszív spontánsága miatt, leleplezve ezzel a benne is megnyilatkozó erősebb hajlandóságot a *meggondolt*, elővigyázatos, óvatos, körültekintő, célszerűen alkalmazkodó reakciók irányában.²

* Az első közleményt l. a *Nevelésügyi Szemle* f. évi május—júniusi számában (102—109. l.)

¹ Néhány másik magyar gyermek válasza: „Együtt lenni igen, de *nem mindig; dolgozni jobb egyedül*“, „Legszívesebben *egyedül dolgozom*“, „Másokkal együtt lenni szeretek, de mással dolgozni már kevésbé. Egyszerűen a *magam elgondolása* szerint cselekszem és a *magam belátása* szerint, ezt szeretem“, „*Teljesen a hangulatomtól* függ. Dolgozni egyedül. Néha *terhemre vannak az emberek*“.

² Az *elhatározás* és az elhatározást követő *végrehajtás* gyorsasága iránt érdeklődő kérdésben A a következőképpen felelt: „*Gyorsan* (— t. i. határozó —). *Nem fontolgatok*, mert ugyanazt kaphatom eredményül, amit a gyors határozással. *Ez lutri. Vagy rossz*. Az ember inkább bízza magát ösztöneire, mint a józan észre“. — A válasz jellemző, bizonyos szempontból szomorú is, főleg olyan nép fiától, amelyik *képes* — ha éppen *akarja* — *rendkívül józan* értelmi megfontolásokra is. Önkénytelenül tolu fel, ily válaszokat kapva, a keserű kérdés: *hát egyáltalában meglátszik-e az ilyen gyermekek, hogy — a szülői nevelésről nem is szólva — az iskolában már legalább tíz-tizenegy-tizenkettő évig, ahogy mondani szokás: józanul „nevelték“?*

Arra a kérdésre: *Gyakran szokott-e haragra lobbani, vagy ritkán? Ha valamiért haragra lobbán, ha fölingerlik, stb., mit szokott csinálni...?* A így válaszolt: „Igen; ha gyengébb. (t. i. aki felháborította), akkor magambafojtom, ha erősebb, dühvel kinevetem“. B azonban így felelt: „Ritkán. Legszívesebben visszatartom haragomat, sokszor a gyávaságig hagyom magam bántani... Legszívesebben gúnyos, fölényes választ adok, ha ingerült vagyok“. — B válasza jól mutatja e fajtának nem az egyenes szembeszállásban megnyilatkozó, de gyakran a fölényeskedés és gúny külsőleges kompenzációt adó megnyilatkozásába menekvő reakcióját. Egyébként e ponton magyar diákunk is mutat bizonyos meg-törtséget: megelégszik az ellenfélnek valami dacos-dühös, de nyílt szembenevetésével. Spontán megnyilatkozású erős morális érzekre és lovagiasságra, egyben az önlegyőzés képességére is vall azonban, hogy a gyöngébb ellenféllel szemben visszatartja magát.

Arra a kérdésre: *Mit szeret jobban: az eseményeket (pl. társai játékát, veszekedését, az emberek tülekedését stb.) csak úgy kívülről, távolról szemlélni, vagy pedig beleavatkozni a dolgokba, a játékba, vitákba, talán a verekedésbe is?* A így felelt: „Beleavatkozni, ha érdekel és rám nézve hasznosnak találok. Nem érdekelnek máskülönben az emberek vitái, ügyei. A verekedést azonban kedvelem, ha nem folyik vér“. B felelete: „Mindenesetre jobban szeretem kívülről nézni a dolgokat, de ha elkerülhetem, még nézni sem szeretem... Ha belemertülök valamilyen vitába, veszekedésbe, bele nem szólok, legfeljebb halk, de szemtelen megjegyzést teszek“. Érdekes az egybevetés A és B felelete között mind a beleavatkozás vágya, mind a vita-veszekedés és a verekedés különböző értékelése, mind a reakció mód egyenessége, illetve kompenzációs megnyilatkozása tekintetében.

Bizik-e saját magában, abban, hogy el tudja végezni a feladatát, hogy állásában meg tud felelni, vagy pedig nem? hangzott egy további kérdés. — E kérdésre A-nak rövid, határozott felelete csak ennyi: „Nagyon“. Ezzel szemben B-nek (ismét nagy leleplező értékű) válasza a következő: „Nem bízom magamban, annyira legalábbis nem, amennyire szeretnék. Az az önteltség, amim van, nem jelent még bizalmat magammal szemben“).³

Kérdés: *Mit gondol: vajjon maga könnyebben vagy nehezebben sértődik-e meg, mint mások: barátai vagy magával egykorú ismerősei?* A így felelt: „Könnyebben. (Kérdés, hogy ki sért meg!) Inkább csak pajtástól tűröm el a sértést“. (Kis. személyünk maga húzta alá a (csak) „pajtástól“ és a „tűröm el“ kifejezést) — B felelete: „Nehezebben“. (Fajtája valóban általában is igen nehezen sérthető meg komolyan, éles ellentétben a magyar fajtájú gyermekekkel és felnőttekkel.)

Igen, valami meglátszik: az, hogy ezt a nagy morális érzékű, józan értelmű, mély érzésű magyar gyermeket is (—mint annyi társát—) sikerült a nevelésnek az élet számára nem felszabadítania, de már egy kissé megtörnie — amint alább jobban ki fog tűnni.

³ A magyar diákok nagy többsége föltétlenül bízik magában, válaszukhoz gyakran még hozzá is teszik a nyomatékosító „mindig“, „minden tekintetben“, „föltétlenül“ stb. nyomatékosító szokat. Egyúttal azonban sok válasz tesz tanúságot az önértékelés józanságáról. — A B fajtájához tartozó diákoknak csaknem mindenikénél baj van az önbizalommal.

Kérdés: *Ha valamit megtagadnak magától, ha nem teszik azt, amit szeretne, ha nem fogadják el azt, amit mond, akkor mit érez, mivel válaszol, mit csinál?* A így válaszolt: „Nem szólok semmit, csak otthagynom azt, aki nem teszi kedvemet. Akár szülő, akár iskolatárs legyen az.“ Szép példa ez a válasz, sok egyéb jellegzetessége mellett, a magyar *dacra* is.⁴ *B* válasza: „Ha megvan rá a lehetőség, veszekszem, sőt összeveszek az illetővel, de ha pl. olyanról van szó, *akivel szemben tehetetlen* vagyok, hamar *napirendre* térek a dolog felett. Kivánságom nem teljesülése nem nagyon bánt.“ (Jellemző e válaszban, egyebek mellett, a veszekedés-vágy is — amelyik sok magyar gyermek előtt komolytalan dolog —, de az is, hogy a *B* fajtájú gyermek — a magyarral ellentétben — az *erősebb* ellenfél előtt hátrál meg (és pedig igen könnyen), és csak a gyöngébbel akasz kodik össze, — persze (nem a verekedésig, de) csak a veszekedésig, sőt összeveszésig. A vele szemben — láttuk — maga is a lovagias-bátor magyar viselkedésre mutatott hajlamot, ugyanez tűnik ki egy másik érdekes magyar feleletből is, amelyet a könnyen haragvás kérdésében kaptam (... „*ha gyengébb, fiatalabb*, — t. i. az ellenfél — akkor *szóval*, ha *egyforma erős vagy erősebb*, akkor *tettleg* torolom meg (az előbbi *férfiatlanság* volna, utóbbinál nincs vesztetni valóm)“.

A *siker* és *sikertelenség* kérdésében adott válaszok is jellemzőek. A az elért sikernek reá tett hatásáról a következőt mondja: „*Jó érzés, és tette sarkall*. Ha ugyanabban a dologban, amelyben a dicséretet kaptam, hibát követek el, szétfoszlik a dicséreten érzett *magambiztos érzés*“. Érezzük, hogy itt a külső siker és érvényesülés nem *magáért a sikerért*, hanem a *természettől* a magasabbrendűség irányában fejlődni

⁴ E kérdésben egy másik magyar gyermek is így felelt: „Ha valamit kérek, pl. és nem kapom meg, *egyszerűen otthagynom mindenkit*, és *többet nem kérem*. Ha szükséges az, akkor *előbb-utóbb úgy is meg kell kapnom*“ (itt is *dac*-reakció; de jellemző egy sajátos, nyugodt, fölényes, optimista *biztosság-érzés* is, amelyik sokszor igen oktalan-ostoba módon játszik bele a magyar „közönyös“ passzivitásba — diákunk meg „*kell*“ hogy kapja, amire szüksége van.) Egy másik *B* fajtájú gyermek válasza: igyekszik „*logikával megérteni*“, hogy miért tagadták meg tőle a dolgot; *megvitatja* a kérdést, igyekszik *belátni*; ha tévedett, *bevallja*. Eleinte indulatos, de aztán rendszerint *visszavonul*; csak akkor nem, ha „*jöltétlen igazát*“ érzi. Megérdemli a fel- említést egy *osztálykísérlet*: A *B*-vel egy fajtájú 30 diák közül 9 törekednek, a nyert feleletek szerint, mások *meggyőzésére*, további 6 diák másokkal szemben *megértés-vágyat* és arra való készséget mutatott, hogy a szembenálló fél által *meggyőzni engedje magát*. A 8 biztosan nem ehhez a fajtához tartozó osztálytárs között azonban *egy sem* akadt, akinek felelete a szemben álló fél eljárásának *megértésére* való törekvést, sőt csak a *felvilágosításkérés* gondját is mutatta volna, és ugyancsak *senki* nem akadt, aki akár csupán az arravaló törekvést fejezte volna ki, hogy *ő* győzze meg a másikat. Spontán válaszaikat, első reakcióikat *csak* a saját maguk érzése és felfőró indulatai határozzák meg. Feleleteikben, ezenfelül semmi nem utal a *logika* iránt, vagy a *vitatkozás* után való probléma-tisztázás iránt való különösebb előszeretetre, és semmi jelét nem kapjuk az okos és körültekintő *alkalmazkodásra* való törekvésnek sem. Ez az egyetlen kicsiny, de cáfolhatatlan és kibeszélhetetlen adat is arra mutat, hogy — bizonyos, az életben való sikeres érvényesülés tekintetében igen lényeges pontokon — *gyöngé* eredményt mutat fel iskolai nevelésünk. Vajjon nincs-e, még mindig, itt az ideje annak, hogy egy kicsit mélyebbre nézzünk, magunkba szálljunk, és végre okosan, a realitáshoz való helyes alkalmazkodással próbáljunk javítani a magyar nevelés hibáin?

vágyó magyar gyermekben a benső megelégedettség miatt fontos: ezért származik *benső elégedetlenség*, ha észreveszi, hogy ugyane dologban valami hibát követett el: ekkor már hiába volt a multkori siker, szét-foszlik a „magabiztos” érzés, mert ennek a gyermeknek számára ez a benső maga-ézés és maga-bízás a fontos.⁵ (A *sikertelenség* hatásáról is megfelelő beállítódással vall: „Sokáig bánt, míg helyre nem hozom azt.”) — B válasza: „A sikernek addig örülök, (és pedig nagyon örülök), amíg van valaki, *akinek elmondhatom, míg henceghek vele*”.

„Ha egy célt kitűz, ha valamit feltesz magában, vajjon kitarat-e sokáig célja vagy elhatározása mellett, vagy pedig hamar lemond róluk? (Kitarat-e akkor is, ha akadályokra talál?)”, szölt egy további kérdés. A így felelt: „Igen. Csak a gyáva és gyenge ember nem áll helyt önmagáért és elveiért”.

Egy-két részlet végül A diákunk néhány más feleletéből: „Utálok a rendetlen és hebehurgya embereket, a *gyerekes tetteket*”. (— Sajátos, férfias komolyságszeretet—). („Tud-e és szeret-e engedelmessé válni?”) „Tudok, de nem szeretek. Feljebbvaló parancsát készséggel teljesítem, de másnak nem szeretek engedelmessé válni.” A *leggyakrabban* talált magyar felelet: „tudok, de *nem szeretek*”, reávall arra, hogy eddigi nevelésünk ezzel a természetes úton magát annyira spontán készséggel *felegyelmelni képes néppel mindmáig nem tudta általában megszerettetni* az engedelmessé válni.

Egyelőre vonjuk le az adott szemléltető példák közül azt a kettős általános tanulságot, hogy a) iskoláink növendékeinek benső, lelki beállítódásai terén sokkal *több és nagyobb típus-különbségek* vannak, fajtáik szerint is, mint amilyen különbségekkel nevelői gyakorlatunkban eddig rendszerint számolni szoktunk és hogy b) eddigi történeti nevelésünk — az életben való gyakorlati érvényesülés szempontjából (valamint növendékeink legakadálytalanabb kifejlése és benső kiegyensúlyozottságra és megelégedettségre jutása tekintetében) is igen jelentős pontokon *nem jól tudta elvégezni* azt, amit a magyar neveléstől joggal elvárhatunk, és amire egy, a magyarság *lelki jellegzetességeinek jobb ismeretére alapozott magyar nevelés ténylegesen eljutni* képes volna.

V.

A következőkben röviden vázoljuk a helyes nevelésnek a „magyar személyiség” néhány alapvető fontosságú jellegzetességéhez kapcsolódó sajátos magyar feladatait.

Középponti fontosságú alapjellegzetesség az *akciók és reakciók spontánsága*. A magyar ember túlságosan hajlamos arra, hogy — gátolatlan, *egyenes szókimondással* — azonnal véleményt nyilvánítson, hogy *első impulzusainak hatására* — óvatos *elővigyázatosság* nélkül, célszerű *alkalmazkodást* (sem tárgyi körülményekhez, sem emberekhez), nem keresve — azonnal *határozzon és cselekedjék*, hogy meggondolás nélkül azonnal *beleavatkozzék* az őt érdeklő dolgokba, kitegye magát — feles-

⁵ Egy-két magyar válasz: „Örülök a sikernek, nem szeretem *felújítani*; kellemesen gondolok rá később, és *kész!*” „Boldog vagyok, de *hamar elmúlik*”. „... *pillanatnyilag* örülök, de ez az érzésem hamar elmúlik”. „A siker *új ösztönzést* jelent számomra. A siker érzete általában *hamar elszáll*.”

legesen is — a *veszélyeknek* („veszélytől nem félek“) és így tovább. E spontán virtuosus lendületében az *emberek*, a többiek, mintha általában nem is volnának fontosak számára és még, ha szereti is az embereket (— és általában szereti —), és ha szívesen van is emberek társaságában, *dolgozni*, komoly munkát végezni már inkább *egyedül* szeret (nem csoportban, „nyáj“-ban), és nem egyszer mutat bizonyos *közönyt*, vagy hangoztat különös *kikötéseket*. Ha véleményét nem fogadják el, a magyar gyermek nem igen törekszik a többiek *meggyőzésére*, és, sajnos, *megérteni* sem nagyon igyekszik őket, sőt még nem is nagyon kíváncsi érveikre. (Inkább egyszerűen hátrat fordít nekik és faképnél hagyja őket). Reakciói, cselekvései előtt nem is igen *kérdézet* meg másokat, nem szalad hozzájuk tanácsért: inkább cselekszik, amint éppen jön, amint neki tetszik. Nem érdeklődik túlságosan másoknak róla alkotott *véleménye* sem. — De nem vet elegendő súlyt az életben való gyakorlati érvényesülés, a siker, a haszon *tárgyi* előfeltételeire sem, és gyakran magának a *sikernek*, *haszonnak*, *érvényesülésnek* problémája, valamint a célszerű alkalmazkodás feladata sem tud benne a kívánatos benső súlyhoz jutni.

A nevelés feladata e jegyekkel szemben azonnal nyilvánvaló: legelőbb *többet* kell törődnünk azzal, hogy a magyar gyermek a maga *első impulzusain*, indulatain, kitörni készülő heveskedésein erőt venni *tudjon*. Ellenőrzés és felülbírálat *tárgyává* kell tennünk morálisan bármennyire tetsző szókimondásvágyát is. Képesse kell tennünk arra, hogy magára tudja kényszeríteni a józan önuralmat, a kellő elővigyázatosságú és körültekintő célszerű alkalmazkodást, amelyhez sokszor csak igen kényszeredetten, immel-ámmal fordul, mintha az teher, nyűg volna számára.⁶ Ez a nevelői feladat elvégezhető, mert — mint már utaltunk rá — azok a képességek, amelyek a kívánatos nagyobb (és szívesebben vállalt) önuralomra képessé tehetnék, mind megvannak benne (— így a józan és belátó értelemnek, az önfegyelmzésnek, az egyébként oly ritka igazi *maga fölé emelkedésnek* képességei is —), ám a magyar csak bizonyos esetekben hajlamos *önként* élni vele, olyankor, amikor ez *neki magának* nyére van, de nem szívesen él velük parancsra, kényszerből, vagy akár pusztán a tőlük várható haszonért. *Ezért* kell különösen fontosnak tartanunk, hogy úgy szoktassuk rá ezekre a jegyekre a magyar gyermeket, hogy *szívesen* vállalja ez önlegyőzéseket és maga-megtartásokat, ami csak akkor történhetik meg, ha egyfelől maga iránt a célszerű *alkalmazkodás* iránt több *vágyat* keltünk benne, másfelől a helyes alkalmazkodás *személyi*-emberi és *tárgyi*-dologi tényezői iránt is több feléjük forduló meleg érdeklődést ébresztünk. — Az *emberekhez* való viszonyban mélyíteni kell a magyar gyermekben a *szociális egybetartozás* érzését is (— gondoljunk e probléma általános társadalmi fontosságára is —).⁷ Az egymás *mellett* egymá-tól *idegenül* élő magyarok

⁶ A magyar gyermek gyakran csak akkor „fontol meg“ valamit, ha ez neki éppen „tetszik“, vagy „ha nagyon komoly“ a dolog, esetleg csak, ha éppen „ideje“ van rá.

⁷ Legyen *több tekintettel* másokra (— hiszen a finom tapintat-ézés kifejtésében is igen erős *természetes* hajlandóságokra támaszkodhatunk gyermekeink-

égyenkénti elszigetelődése, nyilvánvalóan, akár a *magyarság rovására is* kihasználható.

Az a követelmény, hogy a magyar gyermek a szükséges önlegyőzést, önmegtartást *szívesen* vállalja magára, azért is fontos, mert a *kényszer-elfojtást* a magyar gyermek, testi-lelki egészségének súlyos kára nélkül, egyszerűen *nem bírja el*. Ez a pont különös figyelmet érdemel: sok ember van, aki — örökölt faji és népi típusának megfelelően — a neki nem tetszőbe, a kényszerbe könnyen, hátramaradó benső elégetlenségek és továbbnyugtalanító feszültségek nélkül beletörődik, leszámol a dologgal (esetleg csak *gyávaságból*, máskor „okosan“ *számító* oportunitizmusból, ismét máskor egy könnyed *filozófikus* felülemelkedéssel, és í. t.): ám a magyar, aki a számára *objektíve* talán legjelentősebb dolgokkal szemben is meglepő könnyűséggel, sokszor valósággal bűnös hanyagsággal és nemtörődőséggel képes önmaga és érdekei fölé kerülni, más esetekben, oly pontokon, amelyekhez a *maga „kedvét“* és büszkeségét odakapcsolja, a világnak talán legnehezebben önlegyőzésre hírható embere. A kényszerelfojtás után lelkében állandó feszültség marad, úrrá lesz benne — mint új meg új Bánk bánban — egy *meglepetésekre* könnyen elvezető, kiszámíthatatlan következményű elégedetlenség, forrongás, egyensúlyozatlanság, egy váltakozó eredményű harc egyfelől a magát megadni nem hajlamos egyénnek nehezen fékezhető *spontán kitérésvágya* és másfelől az *önelfojtás* kényszere között, hogy aztán esetleg váratlan és oktalan kitérésekben, *nem a maga helyén*,⁸ és nem egyszer teljesen kiszámíthatatlanul jusson kirobbanáshoz az elfojtott indulat vagy hogy éppen ilyen váratlanul következzenek el túlzó és felesleges meghunyászkodások ott, ahol az előzmények után ez éppen nem volt várható. A legjobb nevelői eljárás az, hogy *szelíd és kevés* szóval (nehogy a *dacot* váltsuk ki), nagyon egyszerűen, de *józanul*, értelmesen figyelmeztetjük hibáira a magyar gyermeket, legyezgetve egy kicsit büszkeségét és hiúságát, elismerve és dicsérve reális értelmi, érzelmi, morális értékeit is.

Sokszor említett és közönségesen ismert magyar vonás a *hangulati változékonyság*, de — tegyük hozzá mindjárt — az a (más fajtájú diákjainknál hasonlóan gyakorisággal távolról sem jelentkező) jellegzetesség is, hogy a hangulattól való befolyásoltság a magyar gyermeknek *mindenfajta reukciójába belejátszik*. Talán ez a pont szemléltetheti a legjobban azt, amit — a magyar személyiség egyik igen sajátos jegyében —,

érezze főleg jobban, hogy *ő is* reájuk szorulhat, hogy a többiek hasznára lehetnek, hogy mások véleménye az övénél jobb lehet, hogy legalábbis „több szem többet lát“, hogy nem *szégyenletes* dolog, és nem a maga kisebbségének elismerését, nem a szolgálai megalázkodást jelenti, ha másokhoz fordul megbeszélésre, vagy tanácsért, és í. t. Igyekezék *bensőleg* átvenni másnak a véleményét, ennek előfeltételként képessé válva arra, hogy magát mintegy *belehelyezze* mások lelki világába, érzelmi világába, beállítódásmódjába, és hogy a más ember én-jét, érzéseit, beállítódását mintegy a magáéivá tehesse.

⁸ Egy jószemű külföldi, *Mosca* Rudolf prof., a Közgazdaságtud. Kar olasz „Circolo“-jában tartott ezévi előadásában — a magyar történelemben, intézménykialakulásokban és a mai magyar életben mindenféle egy nem helyén való, „*spostato*“ reakciómodot talált jellegzetesnek.

ként → „ellentéteknek együtt: egymás mellett vagy egymást felváltva“ való megnyilatkozásaként különíthetünk el. Erre a magyar egymásmellettiségre az jellemző, hogy a szélsőséges jegyek egyike *nem nyomja el*, nem fojtja az öntudat alá a másikat, és a szélsőségek, néha egészen hirtelen és váratlan egymást-fölváltással, *egymásután*, nem egyszer pedig — valami különös színt adva — *együttesen*, egyszerre jelentkeznek, egy furcsa, különös magyar ötvözetben. (Idetartozik a „*sírva-vigadás*“ ismeretes jellegzetessége is). De éppen ezért: nem vezetnek mély benső konfliktusokba, *abnormis* reakciókba, pszichotikus (elmebajos, hisztériás vagy súlyosabb) megrendülésekbe, és álutakon való hamis, *öncsaló és másokat ámtító* kompenzációs érvényesülésekre. A magyar megnyilatkozásmód és moralitás „egyenességének“ és nyíltságának, természetesen maradt primitív-gyermeki naivságának is egyik biztosítója ez a jellegzetesség. — A nevelésnek azonban mégis van e ponton is (és itt hálás bár nem könnyű —) külön feladata: *a) állandóbb hangulati színt* kellene kifejleszteni a magyarságban (— gondoljunk csak a hangulat és *aktivitás* természetes viszonyára! —),⁹ *b)* természetesen lehetőleg a *derős* hangulatot kell állandósítanunk, ám *c)* ennek a derős optimizmusnak szélsőséges *túlzásait* ki kell irtanunk. Mert igaz, hogy a derű optimizmussal jár együtt és élettevékenységet, energiakifejtést növel (szemben a pesszimista-látás csüggesztő és bénító hatását magával hozó és tevékenységet bénító hangulati „depresszióval“), de a féktelen jókedv a *könnyelmű* optimizmusnak, a jogosulatlan rózsaszínbé bizó *semmittevésnek* stb. túlzásaival jár együtt, különösen a *passzivitásra* egyébként is, természeténél fogva, hajlamos magyarban.

Sajátos szépen lepleződik le a kis. személyek feleleteiben a magyar embernek az a beállítódása, hogy számára egyetlen kielégítő akció- és reakciómód az, ha „*kedve*“ szerint cselekedhet. A pillanatnyi kedvtől és hangulattól sok olyan dolog tétetik nála függővé, amely — legalábbis ily tudatossággal és ily mértékben — más fajtájú gyermekeknél *nem* a pillanatnyi kedvtől és hangulattól függ, és amelybe bizony nem volna „szabad“ ily tényezőknek játszaniok fontos, sőt döntő szerepet. Ez a beállítódás az élet igen sok helyzetében nagyon *célszerűtlen*, mert a helyes alkalmazkodást, az életben való kellő érvényesülést, sőt a problémák lényegével való helyes értelmi leszámolás lehetőségét is akadályozza. Ezért fontos nevelői feladat reászoktatnunk a magyar gyermeket arra, hogy legyőzze magában ennek az individualistán büszke saját kedvtöltési váagnak ilyen korlátlan érvényesülésre engedését. De ennek az individualistán büszke kedvtöltési hajlamnak legyőzése a magyar *szociális* problémák jobb megoldásának lelki *előfeltételei* között is szerepel: az individuálista, saját kedv-kereső és bizonyos

⁹ A temperamentumnak *mozgásos, dinamikus és hangulati* összejevői a természetes együttjárás hajlandóságát mutatják: eleven tempó — nagy dinamika — „emelkedett“ optimizmusra hajlamosító hangulat, másfelől lassúság — „energiátlan“ passzivitás — „lehangolt“ pesszimizmusra hajló depresszió természetesen együtt járnak. V. ö. a szerzőtől: Temperamentum, karakter, értelmiség, személyiség (*Magy. Psych. Szemle*, 1930.), stb.

foglalkozásokkal szemben elfogult egyén, még ha szereti is embertársait és ha spontánul nagylelkű gesztusokra is képes, kevesebb és kisebb erejű szükséges *benső indítékkal* rendelkezik ahhoz, hogy a *különböző társadalmi osztályok* egyedei között a szükséges meleg megértés, a kölcsönös támogatási szándék és a ténylegesen összehangzó magasrendű egységbe szerveződés kifejlődhessen.

A magyar lélekben a könnyen sértődékenység sokszor együtt nyilvánul meg egy szintén könnyen érvényesülő maga fölé emelkedéssel. Ismét egy jellegzetes magyar kettőség, sőt ellentétesség: az ingerlékenység, túlzó sértődékenység, kemény véleménynyilvánítások, hirtelen kitörések, a mások elleni támadás különböző heveségű megnyilatkozásai sokszor harcolnak a józan, megértő és önmagát könnyen legyőző maga fölé kerülésnek hajlandóságával: az utóbbi néha egészen váratlanul is érvényre jut.

A lényegében magabizó és önerőérző (sőt egy nagyraértékelést másoktól is elváró) magyarban éppen nem meglepő az az életbeállítódás, hogy a dolgok (még a közösségi szempontokból legjelentősebbek is) *maguktól is elintéződnek*: egy fölényes ősi erőérzésnek is (ismét nem helyén való, legalább is túlzó) optimista megnyilatkozása ez, amelyik néha a legértékesebb magyar emberekben is megdöbbenhet: belőle nem fakadhat fel sem a kellő elővigyázatosság és éberség, sem a kellő iparkodás és erő kifejtés. A nevelés igen sokat kellene, hogy tegyen a pontokon és — a már említett magyar értékek miatt — tehetne is. mind a külső tényezők igazi fontosságára, mind az önbizalom stb. esetleges túlzásaira való megfelelő figyelem-felhívással. Hiszen pl. az utóbbi tekintetben joggal lephet meg a magyar gyermek feleletben, hogy az a gondolat, hogy ő *tévedhet* is — legalábbis spontán módon — nem igen fordul elő. Egészen más dolog ez is, mint pl. az olasz (felelősség nélkül való) öndícsérés póza, vagy a német erőtudatnak, a francia sovinizmusnak, az angol fölénynek stb. megnyilatkozásai. Éppen ezért, eredetileg megmarad a magyar naiv-primitívül, *természetesen hívőnek és bizonyosnak*. Egy egészen különös, sajátzerű, csodálatos erőforrás a magyarság: máig él olyan primitív-naivitású jegyekkel, amelyek a mai civilizációban már szinte érthetetlen primitívsegeknek és okatlan célszerűtlenségeknek ítéltetők. Kissé megtört és elcsenevészsedett a történeti sors csapásai alatt, de erőforrásai: természetes életereje, értelmi, morális, önfegyelmzési, érzelmi képességei annyira kiapadhatatlanoknak, mélyeknek, komolyaknak mutatkoznak, hogy ha a történelem kényszere a hadi vagy politikai, vagy a szellemi kulturális életben, vagy akár a gyakorlati érvényesülés terein úgy kívánja, még mindig újra meg újra képes meglepő és elkápráztató megnyilatkozásokra. Sajnos: csak akkor teszi meg *magától*, ha a *kényszer* követeli ki belőle. A nevelésnek fel kellene szabadítania őt a *simább*, de *állandó* és *okosabb* erő kifejtést kívánó hasonlíthatatlanul eredményesebb önérvényesülésre. Meg kell valánom: személyiségvizsgálataim során egyre jobban erősödik az a meggyőződés, hogy a mi egész történeti magyar közéletünknek és nevelésünknek alakulása, legalábbis az Árpádok kihalása és az Anjouk és Mátyás korának lendülete után (de talán már az Árpádok korában is

— gondoljunk a bánk-petur-tiborci problémákra —) a sajátosan magyar értékű személyiségjegyeknek és a sajátosan magyar lelkiségű értékes személyeknek, vagy legalább azok némely típusának és bizonyos osztályainak, mindmáig nemcsak hogy nem kedvezett, hanem őket elnyomta, érvényesülésükben gátolta, velük szemben érvényesüléshez és uralomra értelmileg kevésbé értékes, érzelmileg komolytalanabb, morálisan sekélyebbértékű jegyeket és személyiség típusokat segítve és igen értékes magyar jegyeket ki nem fejlődhetésre, sőt eredménytelenségre és megtörtségre kényszerítve. Hogy csak az újabb korokban maradjak: életükkel, elveikkel, műveikkel egy-egy *Kölcsey, Arany, Kemény, Madách, Ady, Szabó Dezső* stb. — származtak legyen bár különböző vidékekről és típusokból — egy sajátos módon érvényre jutni nem tudott, értékes fajta „tragikus“ elgáncsoltságának és megtörtségének példázói. Ha csak pl. nagy, vérszerint is magyar költőinket nézzük, már jól megfigyelhető, hogy hogyan törik meg a magyar költői lélek Balassától kezdve Csokonáin, Berzsenyin át Aranyig és rajta túl Vajdán keresztül Adyig és még tovább. Talán az egyetlen ország és állam vagyunk, ahol az államalkotó és államfenntartó „úr“, a magyar — sajátos lelki jegyeinél fogva — egyfelől egyre kevésbé tudott egyénei többségében (és éppen legértékesebbjeiben) érvényesülni és ahol mégis, másfelől — és ugyane lelki különállásánál és értékességénél fogva — ő maradt e területnek ezer év óta mindmáig egyetlen kristályosodási középpontja. Kétségtelen azonban, hogy ez a processzus még sok századon át tovább nem folytatódhatik a nélkül, hogy az országalapító nép súlyosan el ne korcsosulna. Ám az *ilyen fokig* elharapózott átalakulás magukat az itt élő idegeneket és vendégeket is elgyökértelenedett (de új gyökereket már nem verhető és a magyar kohéziós erő megszüntével egységbe tovább már nem szervezhető) csoportokra szórná széjjel.

Talán a magyar dac-cal kapcsolatban lesz a legkönnyebb annak szemléltetése, hogy bizonyos pontokon eddigi egész közéletünk és nevelésünk, általában, mennyire helytelenül, sőt gyakran pontosan: a pszichésen lehető leghelytelenebbül járt el. Mert hiszen közéletünk általában és a gyakorlatban többnyire nevelésünk is, a magyar dactot eddig a *megtöréssel* és *elnyomással* kívánta kiirtani. A dacnak olyan feltűnő megnyilatkozásait, mint a magyar gyermek legmaiabb feleleteiben, semmi egyéb fajta gyermek válaszaiban távolról sem találjuk. Ez az alaptény egymaga mutatja, hogy egész eddigi nevelésünk, a dac kérdésében, bátran mondhatjuk: *súlyosan eredménytelen* volt, *mindmáig*. Aki tapasztalatlantul, meg nem értve irtja (még ha talán a legjámborabb „általános emberi“, humanisztikus vagy akár valláserkölcsei jószándékkal is), vagy aki egyszerűen még csak problémává sem teszi,¹⁰ az ezt a dactot ugyan legyőzni *soha* nem fogja tudni, de igenis biztos sikerrel fogja tudni gyöngíteni, sőt *megtörni* a vele kapcsolatos *morális értékeket*: az egész-

¹⁰ Ismerünk *alapvető elméleti* neveléstani munkát is, ahol a dac vagy valamely ekvivalense nemcsak a tárgymutatóban nem található fel, hanem egyáltalában nem szerepel a tárgyalásban sem komoly nevelési problémaként: vajjon mit kívánunk akkor a pedagógiai vizsgára amúgy is csak kényszerből tanult tanárok *gyakorlati* módszerességétől?

séges bátorságot, a nyílt egyenességet, az egészséges önerő- és önértéktudatot, önbizalmat, az életkedvet és energiát, a szabad lendületű aktivitás képességét, az érzelem mélységét, komolyságát és melegségét, a tisztelet mélységét és melegét, stb. egyszerűen: a magyarság életerejét.¹¹

„Egy-két megértő, tapintatos, de leszerelő,“ ... „néha csak szeretettel, derűsen megszégyenítő szó azonban azonnal megjuhászokodásra, magalegyőzésre, elszégyenkezésre bírja a néha inkább csak mintegy kétségbeesésből ellenszegülő és lelke mélyén szívesen engedelmeskedő gyermeket.“ Talán nincs nevelendő anyag, „amelyikkel könnyebben lehetne bánni, és nincs nevelendő anyag, amelyikkel helytelenebbül szoktunk volna bánni. A másoknál mélyebben és komolyabban érző és könnyebben megértő magyar gyermekkel szemben nem kell félnünk attól, hogy gyöngédségünket gyöngöseségre magyarázza és hogy tapintatunkkal visszaél: mert ő különös erővel érzi a benső gyötrésből való megszabadulás nagy értékét, a nevelő szava mélyén rejlő morális komolyságot, az értelmi utalás józan igazságát. A bár szigorú, de megértő jogos megrovásra bántó gúnnyal vagy kifigurázó kísérletekkel sem felel vissza: megszégyenültnek és egyszerűen lefegyverezettnek érzi magát.¹²“

Az *önfegyelmelés* megegyezik a magyar erőtudattal, öntudattal, büszkeségérzéssel, sőt az a tény, hogy (ezt a büszke) sajátmagukat is egyőzni képesek, egy magasabbfokú benső elégtétel büszke érzését szerzi meg számukra, és csak az ilyen önerő érző és értéktelentő ember számára. De a magyar gyermek éppen ezért nem „szeret“ általában hanem csak az *értékért* és az általa elfogadott *tekintélynek* engedelmeskedni, bár általános vallomásai szerint is „tud“ engedelmeskedni. Érdekös, hogy a jellegzetesen magyar *engedelmeskedésnek* nem forrása a *felelősség* alól való jóleső kibúvás, ami egyéb fajtájú gyermekek és felnőttek feleleteiben olyan gyakran nyilatkozik meg.)¹³

A jellegzetes (még el nem gerinctelenedett) magyar egyéniségtől hiába követeljük a *szolgai parancsra való tekintélytiszteletet*. Ő, amint megbecsüli magát, megbecsül másokat is (és elvárja, hogy őt is megbecsüljék mások). De *bensőleg* csak azt tiszteli, akit *ő maga* méltónak ítél a tiszteletre, és pedig külső, vagy benső objektív értékei miatt. (Bár a külső tekintélynek is szereti megadni — gyakran eléggé bőkezűen mérve — amit a forma megkövetel.) Ezért tévedett és téved igen súlyosan minden olyan közéleti és nevelői beállítódásunk, amelyik a magyar gyermeket (illetve általában a magyar embereket) a *külső* tekintélyek előtt való föltétlen meghódolásra, a reá parancsolt *külsőséges formák* minél pontosabb megtartására kényszeríti, elhanyagolni hajlamosan a *benső, igazi* tekintélytisztelet kialakulását. A tekintély problémája oly kérdés, amelynek tekintetében nem a *magyar gyermeket* kell

¹¹ Hogy mennyire élesen *ellentétes* nevelői kezelést kíván a dac kérdésében pl. a magyar és a zsidó gyermek, erre vonatkozóan l. *A magyar nevelői eszmény és a hazánkban élő emberfajták* c. már említett tanulmányt.

¹² Idézet az előbbi jegyzetben említett dolgozatomból.

¹³ A főleg kötölköző jellegű magyar fennhéjzásban, *hetvenkedésben* — amelyikben, sajátosan magyar jellegzetességként, mindig van valami *játékszerűség*, egy tudatos Hány János-kodás is — van egyúttal egy *felelősség-vállalás* is: Tudom, hogy túlzok, de mégis, ha már mondtam, vállalom érte a felelősséget.

megváltoztatni, hanem inkább a *nevelés intézményes szellemét*, a magyar közéletet, és, egyebek között, a magyar tanárképzést is.

Különbséget kell tennünk kétféle *megalázkodás* között. Az egyik a — gyávaságból vagy haszonkeresésből vagy a legjobb esetben egy erőtlen önelfojtásból, vagy az önerőérzés és önbizalom hiányából fakadó — pusztá meghunyászkodás: ezt ne kívánja és ne is várja senki a magyar gyermektől. Aki ezt kívánná: etikailag is silány dolgot kívánná, de mint *magyar* gyermekek nevelője, egyenesen lélekrontást és a morális erő gyöngítését munkálná. Am van a megalázkodásnak egy magasrendű, hatalmas morális értékű fajtája: megalázkodni tudás az *érték* előtt: az önmagunk fölött — és minden más emberi személy fölött — érzett érték, eszmény, bensőleg elismert tekintély előtt. Ez az a megalázkodásfajta, amelyik a magyar ember morális igényeinek megfelel:¹⁴ kérdezze meg önmagától minden nevelő: vajjon ezt a megalázkodást fejleszti-e készséggé növendékeiben?

A magyar *érzelmi életet*, egyebek között, egy nagy, egészen rendkívüli *komolyság* és *mélység* jellemzik. Az érzelem nem üres szó, nem játék, nem póz a magyar ember számára, de igen komoly, nem egyszerűen halálosan komoly dolog. De van érzelmi életünknek egy sajátos külsőleges, *formai* megnyilatkozás-jellegzetessége: valami különös *érzelmi hangsúly* kapcsolódik még olyan megnyilatkozásokhoz is, amelyek, lényegüknél fogva, az érzelmektől mentes állásfoglalást kívánják meg. A magyar gyermekek feleleteire igen jellemző a gyakori nyomatékosító szócskák, felesleges ismétlések, szóhalmozások, túlságosan kategorikusan ható kijelentések stb. alkalmazása. A nevelésnek e ponton is gyakran kellene visszatartásra, önfegyelmzésre szoktatnia.¹⁵

Külön jelentőségű helyet foglalnak el a magyar *morális érzelmek*, amelyek igen mély, *természetes* és különösen magasrendű irányulási *spontán* szükségletérzésekre, illetve ezekből fakadó erős morális igényekre vezethetők vissza. Ez a morális irányú természetes igényesség meglepő váratlansággal kapcsolódik hozzá a legkülönbözőbb kérdésekre nyert magyar válaszokhoz.¹⁶

Általában különös sajátossága ennek a magyar morális beállítódnak, hogy nem annyira *emberi személyek és személyi érdekek*, mint

¹⁴ Annyira bízom abban, akit — értékeinél fogva — tekintélynek ismerek el, hogy (tudva azt is, hogy csak *jót* akarhat és hogy *jót* is szokott akarni) nem sért-hete a meg őt azzal, hogy ne higgyek neki; nem lehetek *magammal* szemben olyan elfogult, hogy azt higgyem, hogy én nem tévedhetek; nem ki-szűbithetem a magam ő iránta érzett tisztelőnek és szeretetének *komolyságát*, mélységét, teljességét azzal, hogy ne tudjam kiállani az egyetlen igazi próbát: azt, ahol az én véleményem szembekerül az övével. *Ha szeretem, hiszek neki*, bízom benne; ha nem tudok hinni, bízni benne: talán nem is szeretem, nem is becsülöm eléggé. Am ez azt jelentené, hogy magát azt az *értéket*, azt az *eszményt* sem tudom eléggé szeretni, *amelyik miatt* őt magát szeretem. — A magyar élet és nevelés tengelyévé a komoly érzelmi és morális értéket kell tennünk

¹⁵ A *benső fegyelmzés* sikerének előkészítésére is: bár nem feledendő, hogy ez a külsőleges érzelmi expanzió részben éppen a bensőleg kényszerű öngyötrő magaelfojtásnak kárpótlására szolgál.

¹⁶ Igen sajnálom, hogy ez helyszűke miatt, e bőven illusztrálható tétellel nem foglalkozhatok ezúttal részletezően.

inkább *személyfeletti objektív értékek és személyek felé* irányul: főleg pl. az igazság, az általános magasabbrendűség, a méltányosság, emelkedettség, stb. felé. A magyar *szociális* érzéseket ez a beállítódás különös módon színezi, csakúgy, mint a másokra általában keveset tekintő individualitás, vagy a saját bajok könnyű elviseléséhez hozzászokás, a kényszerből is könnyűvé vált önmaga fölé emelkedés, a megkeményedés még a sajátmaga bajaival szemben is: a panaszkodást, siránkozást nem is szereti a magyar, a siránkozót könnyen ki is gúnyolja. Mind e vonások — és általában a keserű beletörődések kényszere — nem a legjobb iskola a szociális együttérzés nagyfokú erősítésére, főleg, ha társul a más szociális osztályok problémáinak, bajainak nem ismeretével, sőt gyakran a bajaikba való behelyezkedés nehézkességével is. Kérdeznünk kell: eddigi nevelésünk és a magyar közélet kihasználja-e megfelelően a magyar gyermeknek és a magyar embernek ezt a rendkívüli érzelmi komolyságát és általános morális irányulását? Bizonyára nem; még csak nem is szokta kellően *tudatosítani*. És a külsőre való aránylag nagyobb súly helyezésével voltaképpen könnyen elsekélyesíti az érzelmi világot is.

A *becsület* súlya, az *adott szó* rendkívüli értéke is belekapcsolódik a morális problémakörbe. Egy sajátos *elvi szigorúság* is e körben említhető föl. Egyik kifejezője ez a (többé-kevésbé minden lelke szerint magyar emberben ott lappangó) vonás is egy bizonyos „súlyos,” autonóm, egyirányú, *gerinces* benső „tartás”-nak. Az elv sokszor helyzetetik előnybe a helyes alkalmazkodás által követelt cselekvés rovására¹⁷; a sokszor kidomborított — és ismét a morális beállítódással is kapcsolatos — magyar jogi, *jogászi érzék* túlzásai is, politikai életünk történetéből is, pereskedéseinkből stb. jól ismertek. Ez a különös puritán elvi ridegség — amelyik minden személyi tekintetben, a *sajátton is*, könnyen túlteszi magát és szociális beállítódásunkat is befolyásolja —, némely szempontból úgy tűnhetik elénk, mint védekező beállítódás az emberszeretetből, nagy megértőképességből, naív jóhiszeműségből stb. eredő befolyásolhatósággal szembe érzelmi hatásokra könnyen engedékenységgel, a bántalmak könnyű feledésével, stb. szemben.

Bár él a magyarban a *pompának* valamely szeretése, főleg egy „*reprezentációs*” pompaszeretet — amint *Ravasz László* szépen domborítja ki, — a *puritánizmus a természetes és a döntő* jegyünk. Iskolának és életnek törekednie kell az elsősorban talán nem is *magyar* forrású és történetileg csak inkább másodlagos fejlődöttségű cím- és rangkórásnak egészséges visszafejlesztésére is, bontsa le a magyar élet (— és ne szaporítsa —) a címeiket és rangokat: szemkiszúrások helyett *reális* érvényesülés-lehetőségeket teremtve az *értékes* magyarok számára, és morális értékeiben meg nem tiporva (még a bajtársi és egyéb szép célú

¹⁷ Ez az elvtisztaságra, elvhűsége törekvés a magyar *konzervatívizmusnak* egyik összetevője is és bizonyára egyik *sajátos elkülönítő* jegyünk, amelyet *tudományos* életünkben is (amennyiben az magyar) érvényesülni látunk. A magyar hozzátapadás történeti, hagyományi, jogi szokásokhoz, intézményekhez, a szent korona tanához, stb. mind kapcsolatos ezzel az elvszerűséggel és nagy *következetességi igény*-nyel.

egyesületek *a-szociális* hierarchiájában is) a hozzánk egyedül illő puritán magyar egyszerűséget és testvéri egyenlőséget.

Eltérően egyéb hazai népfajták realizisztikusabb és anyagiasabb értékelésétől, a magyar gyermekek többsége olyan foglalkozást, amelyhez kedvet és hajlamot nem érez, de amelyikben sok pénzt kereshet, nem hajlandó választani. És a magyar gyermekek többségének nincs kedve magát valamely *szórakozástól* is csak azért tartania vissza, mert az sok pénzbe kerül.¹⁸ Pedig a válaszok egyébként a pénznek is *józan értékelését bizonyítják*.

A nevelés sajátosan magyar feladata önként adódik e problémában: egyfelől jobban megszerettetni a pénz reális érvényesülést biztosító értékét, másfelől legyőzteni a saját kedvtöltésvágynak túlos erejét.

Az eddig mondottak, természetesen, sokféle kiegészítésre szorulhatnak. De a lelkiismeretes nevelő számára első irányításul talán csak a fentiek is tehetnek hasznos szolgálatot.

Azokat a *jellegzetesebb* pontokat, amelyek tekintetében a magyar gyermek nevelése különös gondot és sajátos kezelést kíván, a fentiek alapján összefoglalóan a következőképpen csoportosíthatjuk: 1. Törekvés arra, hogy a (virtuosan bátor, naivan jóhiszemű és bizakodó, könnyen lelkesedő, könnyen sértődő és haragragyúló — de könnyen minden sérelmet elfeledni hajlamos, *azonnal* — őszinte szókimondással — megnyilatkozni, reagálni, beleavatkozni, veszélynek magát kitenni hajlandó nagyfokú *természetes spontánságok* felett a kívánatos *nagyobb önuralomhoz* szoktassuk a magyar gyermeket, erősítve benne — ezekkel szemben — a gyakorlatilag célszerű *alkalmazkodásra* való nagyobb általános törekvést, az életben való érvényesülés reális *személyi és anyagi-tárgyi* tényezőinek nagyobbra értékelését: egyfelől a más emberekhez való nagyobbhatású odakapcsolódást (— a magyar *individualizmus* feleslegeinek legyőzésével —), másfelől az anyagi dolgoknak és a gyakorlati érvényesülés céljának és eszközeinek (— a gazdasági-kereskedelmieknek is! —) nagyobb általános megbecsülésével. A magyar mindmáig — talán helyesebben: mindmáig *egyre inkább*, mert lehet, hogy kezdetben, európai története elején még nem volt ilyen — nem a reális élet, siker és érvényesüléskeresés embere: minden kétségtelenül nagy *gyakorlati érzéke* ellenére sem tudja a gyakorlati érvényesülés igényét valójában *élete tengelyévé* tenni, mert egyfelől viszonylag többre értékeli a maga individualistán *szabad kedvtöltési vágyát* és másfelől a gyakorlati élet kicsinyességeinek, gyötrelmeinek föléje emelő *személyfeletti, végsőbb, objektív és magasrendű értékeket és eszményeket* és a velük kapcsolatos, tartósan megtapadó *elvi, jogi, társadalmi stb., stb. beállítódást* is. Ezért sem a világ személyi tényezőinek: a más embereknek (és közösségeknek), sem az anyagi-dologi „értékek“-nek, sem természetesen magának a realitásban való sikeres érvényesülésnek és a gazda-

¹⁸ Ugyanegy iskolai osztálynak egyik magyar növendéke közmondással felel az egyik kérdésre: „a pénz nem boldogít,” mondja; az egyik *német* származású diák is közmondással élt; ám az övé így szólt: „Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér.”

ságos alkalmazkodásnak nem tulajdonítja az emberek által különben általánosan tulajdonított nagy értéket.

2. Legyőzöndök a magyar gyermekben a mondott *individualista kedvtöltési* vágynak, rátarti büszkeségnek, stb., a *hangulati szélsőségeknek*, a periodikusan váltakozó *aktivitás és passzivitás*, tettvágy és fásult közöny, optimista lelkesedés és megtört csüggedés stb. *ellentéteinek* túlzásai, végtelenségei.

3. A magyar személyi értékeknek hasonlíthatatlanul *sikeresebb-simább, gátlások nélkül való kibontakoztatására* kell, nagy gondossággal és sokkal jobban megértő szeretettel, törekedni, levebbe az eddigi nevelés általános, *gátoltságokat kibontakoztató*, dacot és belső elégtelenségeket, vergődéseket kitermelő, kiszámíthatatlanul szélsőséges reakciókba kergető, végülis megtörtségre vagy elgerinctelenedésre vezető sokféle hibáit. Ez a *szelíden segítő* — nem durván vagy idegesen vagy éppen rosszakarattal eltipró — *kibontakoztató* munka benső elégtelenséghez, nagyobb harmóniára, az öntudatos *büszkeség* túlzásainak is enyhítésére vezeti a magyar gyermeket: hiszen minden morális fogékony-sága — természetes úton — megvan ahhoz, hogy igazi (és érvényesülni is engedett) benső értékeinek biztos tudatában az *erősek és magasrendűek szelídségét és férfias szerénységét* öltse magára. Az az öntudat, amelyik a jogos saját értékudatból táplálkozik, csak addig lehetlenkedő, amíg szüksége van a maga különös hangsúlyozására, mert még nem jutott hozzá, hogy elegendő *reális* sikerü bizonyosságát adja a maga tényleges jogosultságának. A magyar emberben sok ilyen félig talán primitív, de rokonszenves és nagy morális értéket rejtő jellegzetesség van: eddigelé keveset törődtünk kibányászásukkal, még kevésbé pedig azzal, hogy nevelési problémákká tegyük őket. Pedig ezen fordul a magyarság tényleges érvényesültségre jutása és ezzel — meggyőződésünk szerint — a magyarsággal kapcsolatos minden egyéb kárpát-medencei népnek igazi emberi boldogsága és magasabbrendűvé emelkedése is.

4. E feladat elvégzésében is, általában is, egész nevelésünkben a magyar ember *lelki jegyeinek* (és természetesen, a nem magyar származású gyermekek lelki jegyeinek is)¹⁹ *sokkal jobb ismeretére* kell támaszkodnunk. Csak így vagyunk képesek helyesen oldani meg egy csomó sajátosan magyar nevelési feladatot: a (belső) tekintélytisztelét, *engedelmeskedés, dac-egyőzés*, (magasrendű) megalázkodás stb. erősítését, a szükséges *szociális* átalakulás lelki előkészítését, és általában felszabadítani a magyarság *értelmi*, de legelsősorban komoly *érzelmi* és *morális* értékeit, *temperamentuma* természetességét, *életszeretete* nagyvonalú szabad lendületét, energia-kifejtésének optimista és tevékeny derűjét, aktivitásának és bízó életkedvének állandóságát. És csak így tudjuk levetni a túlzó fenyítés, megtorlás, minden áron *megtörni* akarás ostoba és magyar-gyilkos beállítódását, a *külsőleges* tekintélytisztelleti és sza-

¹⁹ Ez a cikkünk természetesen csak a magyar fajtájú gyermekekkel foglalkozhatott: de a magyar nevelésnek feladata a *nem magyar* származású gyermekek lelkiségével való jobb számottevés is, amelyik *ezeknek* nevelését teheti eredményesebbé, és a magyar szellemiséggel még erősebben egybekapcsolódóvá.

bálymegtartási túlzások ártalmait, az „általános emberi“ elvontság jegyében történő, a *realitáshoz nem tapadó*, a magyar gyermek lelkéhez nem szóló és ezért nagyrészt a levegőbe vesző üres szólamok és prédikációk haszontalanságát és kicsinyességeit is.

5. A jobb lélekismeret alapján különösen jobban kell kihasználnia a magyar nevelésnek a magyar gyermek meglepő *józsanságát* (nemcsak általában *másoknak*, azontúl a *külső dolgoknak* megítélésében, de a hozzá *legközelebb álló személyek* — szülők, barát — és *önmaga* megítélésében is,²⁰ lényegkereső, és egyszerű és világos látásra vágyó *értelmét*, egészen rendkívüli *érzelmi komolyságát* és *mélységét* és talán legfőképpen *természetes* spontánsággal feltörő rendkívüli *morális fogékonyságát* és *igényességét*. A magyar talán nem a *boldogság* nemzete, de kétségtelenül a *magasrendűség* nemzete. Éppen e természetes magasrendűségi igényei miatt is megérdemelné azonban, hogy végre elérhesse az *élet-siker*-adta nagyobb *boldogságot* is.

6. Külön emlitem fel a magyar gyermeknek egyrészt *fajtájával*, testvéreivel és másrészt *idegenekkel* szemben való viselkedését illetve ehhez kapcsolódó nevelői feladatok csoportját. A fajtájához tartozás érzése, fajtája *értéktudata*, testvéreinek szeretete erősítendő benne (— *osztálykülönbségre* nem tekintve —), *általános emberszeretetének* melegsége különös gondot nem is kíván, de egyfelől az *idegenekkel* szemben való, sokszor jogosulatlan és okatlan előszeretet, sőt idegen-imádat és máig jellemző idegen-majmolás és másfelől mégis minden nációnak valami fölényes és okatlanul magabiztos és nyugodt, nem egyszer nagyhangú és könnyelmű lenézése ismét olyan ellentét, amelyik a megfelelő nevelői beavatkozást megkívánja. Sokszor talán a külső érvényesültségük nagyobb sikeréért is részesít a magyar idegeneket előnyben, mintha oly jegyek érvényrejutását értékelné bennük, amelyeket maga ugyan kissé lenéz, de amelyek mégis vágyának tárgyai maradnak (— az érvényesülés problémája —), és belejátszik ebbe az idegen-értékelésbe a nagyfokú kultúra-vágy és az attól, kényszerből, sokszor elzárttság érzése de végül, kétségtelenül, a történeti elgyötörtség érzése és egy el-elkezdődő, és némely korban elhatalmasodó kisebbségtudás érzés is. A magyar nevelés józan mértéktartással és értékeléssel kell, hogy egyensúlyt teremtsen e ponton is a magyar gyermek lelkében, az elfogulatlan *igaz-*

²⁰ Ez a magyar *józsanság* természetesen jelentkezik nemcsak a külső világ dolgaival, tárgyaival — még, amint láttuk, az érvényesülés, siker, alkalmazkodás eszközeivel, sőt alaptényével szemben és a pénz stb. problémájában szemben is — de a *hozzátartozókkal*, *szülőkkel* stb szemben is (— meglepő, hogy mennyire *objektív*, elfogulatlan a magyar gyermek a hozzá érzelmileg legközelebb állók megítélésében is —), sőt *önmagával* szemben is: ami különösen meglepő a büszke, magabiztos, sokszor egyenesen gögös, de legalábbis rátarti vagy hetyke magyarban. Érdekes azonban, hogy nehéz a magyar gyermeket arra bírni, hogy *spontán módon többnek*, értékesebbnek mondja magát másoknál (— ez az önértékelése kétségtelenül általában *megvan*, de *kimondani*, egy természetesen férfias szerénységgel és szeméremérzéssel, nem szereti —). Egészen más beállítódás ez, mint némely más fajtának pózolósa, színpadias öndicséréte vagy éppen pökhendisége, hogy ne is szóljunk az olyan fajtáiú gyermekekről, akik eleve kevéssé bíznak önmagukban — és ezért természetes úton eleve bizalmatlanok. Komolyság, önlegyőzésre való képesség a komoly összehasonlítás differenciáló képessége, morális érzék önértékeléséhez is kapcsolódik

ságosságnak és megértő méltányosságnak annyira a magyar személyiségnek megfelelő jegye szellemében.

Történetileg kialakult eddigi nevelésünk — amint már szó volt róla — nem ítéhető, éppen a legsajátosabb magyar vonások tekintetében szerencsésnek, még ha el is ismerjük a régibb patriarchalis szellemű magyar nevelésnek bizonyos morális értékeit. *Lélektani* vizsgálataink mai tanulságai mellett *történeti* igazolásunkul ott áll már *Apáczai Csere Jánosnak* hatalmas — és a lényeges pontokban többnyire mindmáig meg nem figyelt — kritikája is. De mindazok a bűnök, amelyek miatt a *non-pedagógus* nagy nemzetkorholók is: már *Magyari István*, *Zrínyi Miklós*, *Bessenyei*, *Széchenyi*, *Berzsenyi*, *Kölcsey*, a modern *Ady* és a még maibb *Szabó Dezső* és a nagy magyarok egész sora korholják a magyarságot, csak azért válhattak mindmáig ki nem irtottakká, sőt tették — fokozottabban puhítva, gerinctelenítve, egyre több benső vergődésbe és válságba, illúzionizmusba, stb. kényszerítve — gyöngébbé és megtörtébbé a magyarságot, mert nemcsak a magyar *közélet* vezetőinek értékelése és emberkezelése, hanem a történeti magyar *nevelés* sem végezte el megfelelően feladatát. Ha a magyar nevelés nem tudott feladatának megfelelni, főoka az volt, hogy legalábbis utolsó századaink nevelése *szellemében* mindmáig *nem tudott igazán magyarrá válni: eszközei* sokszor nem a magyar természetnek megfelelőek voltak, vezető *eszményei* sem mindig feleltek meg a magyar léleknek, amelyet nevelőink — és talán *ez* a legvégsőbb gyökere mind e hibáknak — pontosabban nemcsak *nem ismertek*, de igazában, a maga sajátos jegyeiben (egy szintén sajátos, ám értelmezhető magyar a-pszichologizmus) nem is igen *kísértek meg*, a maga *különálló* mivolta szerint, megismerni. Am, ha régi nevelőink e ponton menthetőek, mai nevelőinknek esetleg tovább folytatódó hibáit nem mentheti többé semmi: sajátosan *magyar kultúránk*, sok kemény próbát kiállva, a legtöbb területen már kijegecesedett, *önismeretünk* és öntudatunk fejlődött és talán józanabbá és igazabbá vált, és főleg: minden magyar nevelő ma már még mélyebbről és pontosabban is megismerheti a magyar lelkiséget, ha valóban *akarja*; megismerheti akkor is, ha maga az államhatalom és a közélet ezt a jobb magyarságismeretet nem kényszeríti reá, sőt egyes tekintetekben ma is inkább *elzárja* tőle. És ha a magyar nevelő egyszer jobban megismerte, igazi — és rendkívüli — értékei és *fejlesztéslehetőségei* szerint, a magyar lelket, akkor már csak a maga becsületességén, lelkiismeretességén múlik, és természetesen *magyarság-szeretetének* erejétől, és mélységétől függ, hogy nevelői feladatát, nevelő eszközeit és módszereit a különböző fajú és típusú magyar gyermekek lelkiségének jobb megismerése szerint alkalmazva, a régieknél hasonlíthatatlanul jobban nevelje gyermekeinket. *Igazságot* és méltányosságot kívánunk minden fajta és minden típusú gyermek és magyar számára: a magyarság soha nem is kívánt mást, mint az igazságot és méltányosságot: mert tudjuk, és a magyarság mindenkor át volt hatva e tudattól, hogy az igazságból és az igazi érték-elismerésből éppen a *magyarságnak* van a legtöbb haszna: az igazság azt segíti, aki értékesebb. Mi sokat szoktunk hivatkozni a *multra*, a *történeti* jogra: a lélektani vizs-

gálódás — és bizonyára az elfogulatlan *mordlis* vizsgálódás is (könnyű volna hivatkoznunk e ponton nem egy nem magyar származású, de jó magyar érzésű egyházi férfiúnak valláserkölcsei irányú tapasztalataira is) — kell, hogy reáterelje a figyelmet arra, hogy a multra és a történeti érdemekre és gyötretetésekre való jogi és méltányossági hivatkozásoknál *erősebb* érvekkel is harcolhatunk a magyarság — és az ő helyes érvényesüléshez segítése útján *minden* magyar állampolgárnak — érdekében: nem *könyörületet* kérünk a mult érdemeiért és (sokszor oktalanul is magunkra vett) szenvedéseieért, hanem igazi, szabadabb, a magyar értékeket simább kibontakozásra segítő és számukra könnyebb érvényesülést biztosító „életet“ kérünk „a nap alatt“, a magunk tényleges — és magasabbrendűeknek bátran vallható — értékeiért; ezek között talán első-sorban is *mordlis* igényességeinkért. Egyfelől kétségtelen, hogy *történelmünk folyamán* (és főleg az utolsó századokban) *romlottunk* — hivatkozunk e ponton a *Szekfű* Gyula szerkesztette „*Mi a magyar?*“ c. kötet több tanulmányának is e ponton megegyező vallomásaira —, és e romlás esetleges továbbfolytatódásából könnyen átlátható végzetes károk származhatnának az egész Kárpátmedencére: ezért a mai és a jövő magyar nevelésnek valósággal *nemzetmentő* feladat jut osztályrészül. Másfelől azonban *lélektani személyiségvizsgálataink* eredményei azt mutatják, hogy „legyen bár *felnőtt* magyarjaink *közélete* nem egy tekintetben megromlott és gerinctelenné süllyedt, legyen bár felnőtt, gyanakvóvá és bizalmatlanná vált „*paraszt*“-jaink jórésze is különféle gyöngeségek viselője: maga a *fajtajelleg*, mint örökletes adottság, nem változott meg *gyökeresen*: a magyar *gyermek*ek és a magyar ifjúság“ — e vizsgálatok szerint, amelyeket pedig *városi* iskolák növendékein végeztem — szinte *változatlanul* mutatják a „nem érdemes“, „bánom is én“, „minden mind-egy“ szövegeit gyakran hangoztató mai magyarságnak is lényegében *természetesen gátolatlan* spontánságú, átörökölt, *egészséges* temperamentumú, bátor és egyenes lendületű, különös érzelmi komolyságú, józan értelmiségű, etikailag sajátosan magasrendű bizó életterejét“. ²¹ Így a magyar gyermek a legmegfelelőbb magasrendű nevelésre kiválóan alkalmasnak mutatkoznán, a kellő lélektani alap is megvan hozzá, hogy a magyar nevelés *ténylegesen* is sikerrel végezhesse el e magyarság-átalakító (részben csak: *visszaalakító*), nemzetmentő és nemzetemelő feladatát. Ezt a tételt a világháborút követő magyar élet fejlődése, és főleg a legutolsó évek politikai, gazdasági és társadalmi életjelenségei és letagadhatatlan eredményei, végül a *közönséges tapasztalat* maga is igazolni látszanak. Nem fejezünk ki tehát *déliháboros utópisztikus* reményt és vágyakozást, ha azt kívánjuk: Legyen a megújulandó magyar nevelés a *tényleges magyar értékességnek* minél eredményesebb napfényre hozója, kibontakoztatója és jobb érvényesülésre előkészítője, a még ma is viszonylag csodálatosan bő és friss, egészséges erőforrású magyar gyermekserég további romlásának nemcsak megakadályozója, hanem *újult életlendületre* serkentője.-

²¹ A Kárpátmedence népeinek lelki egysége felé.